

De joodse gemeenschap tijdens een herdenking in 2022 Foto: [Jeroen Jazet](#)

De Joodse Gemeenschap van Zutphen en Voorst

Lijst met (achter)namen van genealogisch belang vermeld in het artikel (in volgorde van verschijning – een deel van de namen komt meer dan één keer voor): Joost Sweitzer, Meijers(*), Christiaen(**), Levie, Vles, Sterneveld, Cohen, Joels, Spier, (Rabbi) Tal, (Chazan) Frank, Sneyer, (Rabbi) Salomon Gombrecht(*), Kleyn, Staal, Vomberg, Gobes, van Essen, Israels, Laufer, de Leeuw, Levisson, Liefman Herz (*), Abraham Salomons(*), Levi Hartog(*), Krukziener, Snatager, Walewijk, Lipschits, Danser, Weijel, Levison, Vromen, De Haas, Hanouer, Dormits, Philips, Solomon, Koppel, Noach, Turksma, Winter, (Chazan) de Metz, Leeraar, van Gelder, Elzas, Meijers, Groen, Mozes, De Beer, De Wolf, Windmuller, Meijer, Knoop, Mansfeldt, Aaron, Grunberg, Gunzburger, Korner, Menco, Neuman, Siesel, Stern, Vyth, (Opperrabbijn) Berlinger, (Rabbi) Jacobs, Aussen, Steinbach, van Spiegel, Samuel, Vredenburg, Polak, Lowenstein, van Spiegel, de Jonge.

(*)Patronimische of veronderstelde patronimische namen (**)Gedoopt

Het schijnt dat een Jood, Saulus genaamd, zich rond 1340 in Zutphen vestigde. In 1364 betaalde hij belasting aan de hertog van Gelre. Andere details over zijn leven zijn onbekend. Tijdens de pestepidemie van de 14e eeuw werden leden van de Kehila van Zutphen vervolgd, verdreven en waarschijnlijk zelfs vermoord. In 1404 werd de joodse arts Simon uit Keulen op verzoek van de hertog van Gelre opgeroepen om de Jongheer van Borculo te onderzoeken.

In 1546 mochten er geen joden meer in het hertogdom Gelre verblijven. Meester Joost Sweitzer, zowel arts als kredietbankier, die al sinds 1550 in Nederland woonde, kreeg echter wel een beschermingsbrief en mocht vanaf 1567 in Zutphen wonen. Door toedoen van de hertog van Alva moesten dokter Joost Sweitzer en zijn gezin in 1570 de stad weer verlaten.

Na 1570 wordt er ongeveer een eeuw lang geen melding meer gemaakt van Zutphense joden. Juda Meijers, een jood afkomstig uit Bredevoort, vroeg het stadsbestuur in 1687 of hij in Zutphen mocht wonen. Dit werd geweigerd.

In 1690 arriveerde Ephraim Christiaen vanuit Groenlo in Zutphen en een jaar later werd hij gedoopt in de Hervormde Kerk. Efraïm gedroeg zich niet erg goed. Hij dronk, was een rokkenjager en maakte zich schuldig aan diefstal. Hij werd gepakt, gevangengezet en aangeklaagd. In juni werd hij geselsd voor zijn misdaden en uit de stad verbannen.

Tijdens de 18e eeuw, in 1717, 1743, 1750, 1778 en 1780, werden zes joden gearresteerd omdat ze werden beschuldigd van diefstal. De straffen voor zowel niet-joden als joden waren soms behoorlijk zwaar; veroordeling tot gevangenisstraf, zweepslagen en verbanning.

Joden die in een herberg overnachtten, moesten de magistraat hiervan op de hoogte stellen. Aan de andere kant mochten joden in Zutphen hun goederen aanbieden op de jaarmarkten. Hiervoor kregen zij een plek op de Zaadmarkt toegewezen.

De kleine gemeenschap was actief. Ze huurden een perceel grond voor hun begraafplaats en kochten een huis dat als ontmoetingsplaats zou dienen. Jaarlijks werd voor de rabbijn van Nijmegen een collecte gehouden, die 14 gulden opbracht.

De Zutphense synagoge

De synagogen

In mei 1798, ongeveer een jaar na hun vestiging, kochten Asser Levie en Simon Vles al 'een huis in Zutphen in de Nieuwstad (nieuwe stadsdeel) op het plein

naast de Eekmole, dat uitkwam achter het Gerechtsgebouw”. De kleine kehilla [de groep van joden], die destijds uit ongeveer 60 leden bestond, kon nu in hun eigen synagoge bijeenkomen.

Rond 1810 was het aantal joden opgelopen tot ongeveer 100, waardoor het gebouw te klein werd. De kehilla vroeg daarom om hulp van de regering, die hen noch geld noch een locatie ter beschikking stelde en daarom besloten ze zelf een grotere synagoge te bouwen.

De voorbereidingen vonden daarvoor plaats op 19 november 1814 in het huis van Samuel David Sterneveld. De oude synagoge werd afgebroken en voor de nieuwe werden zoveel mogelijk oude materialen gebruikt. Op de een of andere manier werd er geld ingezameld en voor een bedrag van ongeveer 8.300 gulden werd een mooie synagoge gebouwd.

In september 1815 werd het gebouw plechtig ingewijd. Rond 1810 was Isaak Cohen de chazan [voorzanger] en in 1815 Philip Joels (evenals sjammasj [koster van de synagoge]). Het 50-jarig jubileum van de synagoge in de Rosmolensteeg werd in 1865 gevierd met een bijzondere dienst. Zowel de opperrabbijn van Nijmegen als de chazan van Arnhem waren aanwezig. Bij deze gelegenheid werd een nieuwe Tora-rol ingehuldigd.

Het eerste reglement van de synagoge, in het Jiddisch, werd al in 1822 opgesteld. Noch het origineel, noch kopieën zijn bewaard gebleven. Verbeterde regelgeving werd uitgevaardigd in 1862, 1888 en 1945.

De kehilla groeide gestaag in aantal, van 200 in 1815 tot 600 in 1875 en korte tijd na de 60-jarige viering van het bestaan van de synagoge werd besloten een grotere te bouwen. In 1876 kocht de kehilla twee gebouwen en een perceel voor ongeveer 12.000 gulden in de Halterstraat. Het was de bedoeling dat de synagoge in de tuin zou worden gebouwd en de twee gebouwen waren bedoeld voor vergaderzaal en religieus onderwijs.

In de kelder van een van de gebouwen stond een Mikwe [voor het nemen van een bad, voor de spirituele reinheid] die werd geïnstalleerd. De steenlegging van de synagoge werd op 17 juli 1878 gehouden door Joseph Spier en een jaar later werd de eenvoudige synagoge met een plechtige ceremonie ingehuldigd. rabbi Tal hield de inauguratietoespraak en chazan Frank leidde het gebed. De nieuwe synagoge heeft een karakteristieke gevel met in het midden de twee tafels van Mozes boven het raam. In 1904 werd het 25-jarig jubileum gevierd.

Godsdienstig onderwijs

Bij koninklijk besluit van 10 mei 1817 werd bepaald dat er in de buurt van alle grote synagogen religieuze scholen voor de armen moesten worden opgericht.

Op deze scholen zou les gegeven moeten worden in het Nederlands en Hebreeuws, maar vooral niet in het Jiddisch. Rond 1810 gaf de 35-jarige Isaak

Cohen Hebreeuws aan de joodse school aan kinderen tussen de 5 en 13 jaar. In 1814 gaf leraar Philip Joels les en in 1820 Salomon Levij Sneyer.

De jonge Joseph Spier krijgt les van Benjamin Frank ca. 1810

Op 6 februari 1825 kreeg rabbijn Salomon Gombrecht toestemming om Joodse kinderen de Nederlandse en Hebreeuwse taal te leren. In 1837 gingen 37 kinderen naar de Joodse school. In 1842 meldde de inspecteur van het joodse onderwijs dat het resultaat van het onderwijs uitzonderlijk goed was. De rabbijn boekte goede resultaten.

In 1866 kwam David Kleyn binnen en gaf de kinderen tien jaar lang les. Benjamin Frank kwam in 1876 naar Zutphen. Frank was ongeveer 40 jaar chazan en onderwijzer en overleed in 1919. Levie Staal was chazan en directeur van de Joodse school. Hij schreef verschillende schoolboeken, waaronder 'Israël onder de Volkeren'. In 1929 werd hij benoemd tot hoofdredacteur van het N.I.W. in Amsterdam.

Josef Cohen volgde in 1919 Levie Staal op. Na de bevrijding in 1945 gaf Adolf Vomberg joodse les. M. Gobes gaf in de periode 1949-1954 joodse les in Zutphen. Daarna gaven L. van Essen, L. Israels en de dames Laufer tot 1960 lessen in religie. De eerste chupa [choppe – joods huwelijk] na de Tweede Wereldoorlog vond plaats in juni 1998. Het was de eerste huwelijksceremonie in 56 jaar.

Verenigingen

De mannenvereniging 'Gemilut Chassadim' zorgt ervoor dat zieke mensen worden bezocht, stervenden worden ondersteund en doden worden begraven. De eerste voorzitter van deze vereniging was J.H. de Leeuw, chazan B. Frank was secretaris. In 1885 betaalde elk lid van de kehilla 10 cent per week en de ongehuwden, weduwnaars en weduwen betaalden 5 cent.

Een bestuur van een vereniging voor de armenzorg zorgde ervoor dat matzot [matse is een ongedesemd brood, dat lijkt op een grote cracker]. werd uitgedeeld aan de arme, zieke soldaten en gevangenen. Jaarlijks werd er een collecte gehouden voor de armen. De opbrengsten maakten het ook mogelijk om de chupa te betalen van degenen die het zich niet konden veroorloven.

Ze stichtten in deze stad ook een vereniging die zich bezighield met de studie van de Talmoed en de Tora, waardoor 'Heskat Hatora' bloeide; een vereniging voor Joodse Studies.

De joodse vrouwen hadden twee verenigingen: de ene hield zich bezig met het houden van lezingen en studiebijeenkomsten en de andere zorgde voor het onderhoud van de kleding, tapijten en rituele voorwerpen van de synagoge. Er bestonden ook verenigingen voor de opvang van weeskinderen en het ontvangen van gasten, en verder was er de ontspanningsvereniging 'ten behoeve van de Maatschappij'.

In 1940 richtte David Levisson de eerste afdeling van de Nederlandse Zionistische Vereniging op. Deze afdeling onderhield ook contact met de chalutzim (pioniers naar Palestina) in Deventer. Over het geheel genomen stonden de zionisten in Zutphen niet hoog aangeschreven.

Het kerkhof

In het voorjaar van 1797 dienden Joseph Levie, Liefman Herz en Abraham Salomons, als vertegenwoordigers van de kehilla, bij burgemeester en gemeentebestuurders een verzoek in om een klein stukje grond te mogen kopen om als begraafplaats te gebruiken. Een kleine kavel van 40 roeden werd voor 4 gulden per jaar aan de kehilla verhuurd.

Een van de eerste begrafenissen was die van de voorzitter van de kehilla, Levi Hartog, die in mei 1800 werd begraven. De oudste grafsteen was die op het graf van Moses Spier, die op 30 maart 1811 stierf. Op 11 mei 1995 werd Annie Krukziener begraven. [De jaren daarna volgde er meer begrafenissen]. Pas in 1883 werd de kehilla eigenaar van een perceel grond van 6 meter naast de begraafplaats. In 1887 kreeg de Kehilla toestemming om een metaherhuis te bouwen.

Het metaherhuis op de joodse begraafplaats in Zutphen

Op de toegangsdeuren is het volgende geschilderd: 'Het stof keert terug naar de aarde waar het vandaan kwam en de ziel keert terug naar de God die het gaf'. In 1902 werd een echte weg aangelegd. Nu ligt de Joodse Begraafplaats Zutphen aan de rand van de stad. Er zijn 400 grafstenen, maar er liggen nog veel meer Joden begraven.

Veel matsevoth/grafstenen zijn tijdens de oorlogsjaren verdwenen. Ook de NSB'ers namen grafstenen weg. Er is een monument opgericht ter nagedachtenis aan de vermoorde joden uit Zutphen.

Kooplieden, bankiers en winkeliers

Een register uit 1840 van de inwoners van Zutphen toont een verscheidenheid aan beroepen met betrekking tot de 400 Joodse inwoners. De meeste joodse gezinnen woonden in de wijken Barlheze en Polsbroek. Naast de meest voorkomende beroepen van kooplieden en slagers (koosjere slagers zoals Snatager en Panhuis), waren er ook kraampjes, tweedehandshandelaren, een zadelmaker, een herbergier, een winkelier, een hotelier, een leraar, een chazan, een advocaat en een zilversmid.

Opvallend was het beroep van leningbankier, die de leningbank in de Lombardsteeg had verhuurd. Dit pandjeshuis bloeide tot 1875 onder joodse leiding. De grootste joodse families waren die van Levie, Spier, Walewijk en Lipschits, een Amsterdammer die in 1866 naar Zutphen kwam.

De Barlheze in vroegere jaren

Lipschits was een kleurrijk figuur die de kost verdiende voor zijn vrouw Sara Danser en zijn negen kinderen door de straat op te gaan om tweedehands goederen te kopen. Tijdens zijn veertigjarige carrière zong hij zijn eigen speciale deuntje, net zoals de meeste markthandelaren deden om de aandacht van de kopers te trekken

Het speciale deuntje van Meyer Lipschitz weergegeven in een muur

Omstreeks 1900 kwam de joodse familie Krukziener uit Oldenzaal om zich in Zutphen te vestigen. Er waren [hoeden-/pettenmakers](#) en zij vervoerden hun producten vanuit Twente per sleepboot naar Amsterdam, een reis die drie dagen duurde. Ze gingen naar de Achterhoek omdat ze in een wat grotere joodse gemeenschap wilden wonen en wat dichterbij hun vestigingsgebied wilden zitten.

De voorgevel van het Krukzienerhofje aan de Beekstraat in Zutphen, 2015.

De winkeliers van Zutphen kochten veel hoeden/petten. Vóór 1940 waren er twee hoedenfabrikanten, namelijk de kleine van Aron Krukziener en de grote van Alex Krukziener. Na de oorlog hervatte Aron de productie van hoeden en petten.

Levi Moses Snatiger (Snatager), een slager, was een van de joden die de benodigde documenten voor een notaris opmaakte om een synagoge te kunnen bouwen. Eén van de nakomelingen was Emanuel, die een groothandel in furnituren oprichtte. Vóór 1940 had een lid van de familie Snatager ook een koosjere bakkerij in Nieuwstad, waar juffrouw Weijel ook haar kleine gordijnenwinkel had.

Een andere koosjere bakker was [Levison op de Rozengracht](#). Zeer bekend waren de winkels van Vromen Tweedehandswaaren en Vromen Papier/Oud Metaal. Vromen was lange tijd parnas [bestuurder van de synagoge]. Huisarts De Haas uit Deventerweg had uiteraard veel joodse leden van de gemeenschap als patiënt.

Veel handelaren als Hanouwer, Weijel, Dormits en Philips stonden donderdagochtend vroeg op om hun vee naar de Veemarkt in de Havenstraat te drijven. De slagers uit Zutphen en omgeving hoefden alleen maar hun dieren te kiezen. [Jacob Dormits](#) prees zijn waren op originele wijze door te adverteren: 'Laat bloemen je spreekbuis zijn en Dormits je slager'. Veel leden van bovengenoemde families zouden tijdens de oorlogsjaren worden weggevoerd en niet meer terugkeren.

Uitgever W.J. Thieme & Cie publiceerde in 1929 en 1932 het bekende boek van Simon de Vries 'Joodse Rituelen en Symbolen' in twee delen. Het Judaïca Fonds bevatte ruim een dozijn titels. Ter nagedachtenis aan de destijds bloeiende kehillot in Gelderland en elders bracht de Zutphense uitgeverij De Walburg Pers in 1977 ook een Judaïca-serie uit. Het eerste boek van Sjoerd Laansma ging over Kehilla Zutphen. Daarna verschenen er vele boeken in deze serie, waarvan een aantal helaas van een lager niveau zijn.

De jaren 1940-1945

In oktober 1941 stonden in Zutphen 457 Nederlandse Joden met 3 Joodse grootouders en 80 met 2 of minder Joodse grootouders geregistreerd. In Zutphen woonden destijds ook 61 buitenlandse Joden (85% Duits, naast Hongaars en Tsjechisch). In totaal 598 personen op een bevolking van 21.553 (2,7%). Ter vergelijking met het cijfer eind 1940: er waren 558 'echte' joden en 78 joden met één of twee joodse grootouders.

Op [8 oktober 1941](#) hield de Grüne Polizei een razzia, net als elders in de Achterhoek en Twente. Niet iedereen kon op tijd onderduiken en er werden 8 Zutphense gezinnen opgepakt en naar plunderwagens op de Zaadmarkt gebracht: Hartog Solomon (51 jaar) Louis Samuel Koppel (66 jaar), Eduard Salomon Noach (35 jaar), Leon Karel Philips (51 jaar), Leo Alexander Philips (31 jaar), Marcus Eliazer Turksma (42 jaar) en Adolph Levie Winter (25 jaar).

Zij werden naar [Mauthausen](#) gedeporteerd, waar zij allen tussen 14 oktober en 9 november 1942 omkwamen. Chazan De Metz ontving via de Joodse Raad brieven van de SD waarin hun dood werd bekendgemaakt. De passages 'hersenschade' en 'auf der Flucht erschossen' verschenen vele malen.

In januari 1942 werden Juda Leeraar en zijn zonen Harrie en Salomon, Bram Noach, Jopie van Gelder, tweedehandshandelaar Meier Lipschitz en Cohen (Polsbroek) in de gevangenis gezet wegens handel op de zwarte markt. Het jaar daarna werden zij samen met hun families in Polen vermoord.

In februari 1942 werden verschillende winkels en bedrijven onteigend, zoals die van Elzas, Snatager, Noach en Krukziener. In de fabriek van Krukziener werden nog enige tijd kepi's voor de Wehrmacht vervaardigd [..].

[Sally Noach](#), bijgenaamd 'De Engelandvaarder', geboren vóór 1914, heeft zijn oorlogservaringen in België, Frankrijk en Engeland opgeschreven in het boekje: 'Het moest gebeuren'. Met zijn eigenzinnige/koppige daden maakte hij veel regeringsfunctionarissen in Londen erg boos; dit duurde tot lang na de oorlog. Hierdoor werd hij pas met aanzienlijke vertraging, op zijn 60ste verjaardag in 1969, geëerd met het erekruis van het Huis van Oranje-Nassau en dat hij uit handen van koningin Juliana zelf ontving.

Door een misverstand had [bakker David Izak Levison](#) (van Duitse afkomst, 41 jaar) de fiets van zijn bakkerij behouden na het verzoek van de autoriteiten om

in juni 1942 alle fietsen aan de Duitsers af te staan. Hij werd gearresteerd en belandde in Mauthausen, waar hij werd vermoord op 27 januari 1943.

Roosje Meijers, geboren in Hengelo, trouwde op 10 april 1942 in de synagoge in Zutphen met de later zeer bekende Meijer Groen. Het eerste jaar na haar huwelijk richtte ze een joodse school op, eerst in de Maspoortstraat en later in de Halterstraat. In augustus 1940 was zij al begonnen met het geven van les aan Joodse kinderen op een veranda aan de Frans Hals Boulevard.

Oud-Zutphenaar Meijer Groen met het eerste exemplaar van zijn biografie 'Dat overleef ik wel' Foto: Ab Hakeboom

In juli 1942 gaven zeven Zutphense joden gehoor aan een oproep van de bezetters om naar een joods werkkamp in Lievelede te vertrekken. Eind 1942 werden steeds meer joden opgepakt en gedumpt in treinen naar het werkkamp in Lievelede en later naar Westerbork (onder wie leden van de volgende families: Leeraar, Cohen, Hanouwer, Dormits, Lipschitz, Mozes, De Beer, Vomberg, De Wolf, Windmuller, Meijer, Knoop, Mansfeldt en Noach).

Politieagent Annink [uit Doetinchem] schreef op 12 april 1943: 'Op 6 april werd de evacuatie naar Westerbork geregeld door ambulances en taxi's van degenen die in psychiatrische inrichtingen verbleven en op 7 april 1943 van de joden die in ziekenhuizen verbleven (de patiënten werden tijdelijk ondergebracht in het gebouw van de joodse gemeenschap)'.

Op 7 april 1943 vertrokken met hulp van de Joodse Raad ongeveer 50 Joden per trein naar Vught. Twee dagen later werden ook de leden van de Joodse Raad en degenen die tot dan toe een [Sperr-vrijlatingsbrief](#) hadden gehad, naar Vught gestuurd. Bijna 600 Zutphense joden (waaronder die uit Brummen, Steenderen, Warnsveld en Voorst) keerden niet terug.

Hieronder vallen zeven Duitse vluchtelingen die in september 1940 naar Zutphen werden gebracht en leden van families die daar sinds de jaren dertig woonden, zoals Aaron, Grunberg, Gunzburger, Korner, Menco, Neuman, Siesel, Stern, Vyth en anderen. Ook zeker vijftien Joden die in Zutphen geboren waren maar elders woonden, kwamen om.

Na de Bevrijding

Van de 580 joden die in 1941 in Zutphen woonden, keerden er na de oorlog ongeveer 60 terug, om maar te zwijgen van de families Groen, (Jo) Spier, Levisson, Grunberg en Meijers. Tijdens de oorlogsjaren werden tora-rollen, tora-torentjes, een tora-kroon en zilveren rituele voorwerpen opgeslagen in een kluis van de Nederlandsche Handelsmaatschappij. De synagoge en het gemeenschapsgebouw werden vernield, ramen ingegooid, vloeren en houtwerk ontmanteld (vernietigd).

De synagoge deed tijdens de oorlogsjaren dienst als opslagplaats voor auto- en vliegtuigonderdelen. In 1945 werd de bovenverdieping van het gemeenschapsgebouw geschikt gemaakt voor synagogediensten en bijeenkomsten. Op 15 augustus 1945 werd in het gemeenschapsgebouw de eerste dienst na de oorlog gehouden. De dag ervoor werd een nieuw kehillabord gekozen.

Op de begraafplaats werd op 30 oktober 1949 onder veel belangstelling een monument ingehuldigd ter nagedachtenis aan de ruim 400 Zutphense slachtoffers van de Holocaust. Het monument bestaat uit een pyloon waarop een Davidster staat met de jaartallen 1940/1945 en een steen ernaast met inscriptie in het Hebreeuws en Nederlands.

Monument op de Joodse begraafplaats

Op 8 april 1950 onthulde de burgemeester van Zutphen naast de Broederkerk een oorlogsmonument met daarop Gideon, rechter in Israël. Diverse mannenkoren en het koor van de NIG uit Enschede gaven glans aan de plechtigheid. Deze werd door honderden belangstellenden bijgewoond.

In het najaar van 1985 ontving Meijer Groen van opperrabbijn Eliezer Berlinger de titel van chaver vanwege zijn onvermoeibare inzet voor de Joodse gemeenschap: 'M. Groen: een eervolle man die de eer heeft verdiend (cavod)', zoals verwoord in het tijdschrift Kontakt van de Kehillot in Gelderland.

Op 15 december 1985, op de achtste dag van Chanoeka, werden de kaarsen aangestoken in de onlangs gerestaureerde synagoge van Zutphen. Precies op tijd werd het gebouw opgeleverd door de Groningse architecten Bugel en Dubbeling. Er werden toespraken gehouden door rabbijn Jacobs, Meijer Groen en Ad ten Bosch. Op zondag 7 september 1986 werd de synagoge geopend voor bezoekers. Ongeveer 200 geïnteresseerden bezochten het prachtig gerestaureerde gebouw. Nog vele jaren later werden synagogediensten voor Chanoeka en Poerim gehouden.

Meijer Groen leidde een interkerkelijke studiegroep en hield lezingen over het jodendom voor geïnteresseerden. Ook werden er Hebreeuwse lessen gegeven.

Op 21 maart 1955 werden in de Yad Vashem-synagoge onderscheidingen uitgereikt aan drie mannen en twee vrouwen die tijdens de oorlogsjaren de levens van joodse burgers hadden gered.

Van 13 april tot en met mei 1955 werd in Zutphen een indrukwekkende herdenkingstentoonstelling gehouden onder het motto 'One way only' met een afbeelding van vier spoorcoupés die doodlopen. Op de bielzen staan de namen van plaatsen en nummers van joodse slachtoffers op kleine uithangborden, behorend bij rijen kaarsen ter nagedachtenis aan de Holocaust in Overijssel en Gelderland.

De expositie is ontworpen door penningmeester F.H. Goorhuis van de Vereniging Meijer Groen. In het voorjaar van 1996 werd de drukbezochte tentoonstelling 'De Davidster, teken van smaad, laster – symbool van hoop' gehouden. In december 1996 hielden drie buitenlandse studenten van de Rietveld Academie een tentoonstelling in de 'Groene Koepel', het onderste gedeelte van de synagoge.

Eind september 1998 toonden fotografen Marcel Blok en Bram van Gelderen onder auspiciën van de Meijer Groen Vereniging foto's van mensen en steden in Israël. Dit vond plaats in het kader van de viering van het 50-jarig bestaan van de staat Israël.

Het joodse leven ging nog enkele jaren door, onder meer door hernieuwde samenwerking met de kehillot van Deventer en Apeldoorn. Joodse lessen, rondleidingen en cursussen werden in bescheidenheid gegeven. Eind 1998

werd verdere samenwerking met joodse organisaties in de regio (maatschappelijk werk, joodse coffeeshop Ha Makor, WIZO en het Etty Hillesum Centrum) gepland en werd contact opgenomen met de kehillot van Arnhem, Nijmegen en Hengelo.

De Zutphense synagoge voor WO2

Eind 1998 woonden er in Zutphen en omliggende dorpen nog zo'n 25 orthodox-joodse gezinnen, in totaal 35 leden. Op 19, 20 en 21 november 1999 vierde de Zutphense kehilla het 120-jarig bestaan van de synagoge. Van heinde en verre kwamen gasten feestvieren, onder meer door het houden van ceremoniële diensten en een receptie.

Voorst, Brummen en buitenwijken

Van de joden die in Brummen, Steenderen, Bronkhorst, Voorst en Warnsveld woonden (voornamelijk patiënten van de instelling Het Groot Graffel), onder de kehilla van Zutphen, keerden er zeker 95 niet terug. De meeste van deze niet-ingezetenen kwamen om in Auschwitz en Sobibor. De kleine synagoge die tot 1962 aan de Tuinstraat in Brummen stond, was in de laatste jaren van zijn bestaan na 1945 onder meer een ontluizingsstation, een Rode Kruispost en een badhuis.

De joden van Brummen waren hierover nogal verontwaardigd. Van de kleine synagoge bleven alleen het mikvé en de kelder over. Op 3 mei 1988 onthulde de burgemeester van Brummen op het grasveld dat op de fundamenten groeide

een monument ter nagedachtenis aan de verdwenen kehilla. Dit gebeurde op initiatief van het schoolhoofd van Brummen, Gerard Schockman, die in samenwerking met de plaatselijke Kerkraad vijfduizend gulden inzamelde voor een eenvoudig monument.

In het monument, gemaakt door de kunstenaar A. van Gelderen, is de eerste steen gelegd van de synagoge uit 1889, die door de heer Grotenhuis in de kelder van zijn winkel werd bewaard. De volgende ontroerende tekst is erin gebeiteld: 'Rachel huilt om haar kinderen en weigert zich te laten troosten, omdat ze er niet meer zijn' (Jeremia 31-15). In Memoriam aan de weggevoerde joden van de kehilla Brummen.

Uit onder meer Brummen, Steenderen en Bronkhorst werden leden van de volgende families vermoord: Aussen, Mansfeld, Meijers, Philips, Weijel en de 22-jarige Duitse vluchteling Walter Steinbach. Ook de niet-inwonende leden die in Voorst woonden, behoorden sinds circa 1825 tot de kehilla Zutphen. Voor dat jaar behoorden zij tot de Ring van Arnhem. De oudste families waren Van Spiegel, Samuel, Vredenburg en later Winter.

In Gorssel en Voorst woonden in 1849 11, 1860 15 Joodse inwoners en in 1913 9 Joodse mannen en 18 Joodse vrouwen. In oktober 1941 verbleven en woonden in Voorst 34 Nederlanders, 22 Duitsers en 6 joden met een andere nationaliteit; 62 joden op een totaal aantal inwoners van 15.313. Veel joden doken onder in Voorst. Waarschijnlijk door verraad werden onderduikende Joden opgepakt en vervoerd.

Twaalf ter plaatse geboren joden uit Voorst kwamen om in Auschwitz en Sobibor: Josephine Polak, Aron, Mozes en Samuel Samuel, Antje van Creveld-Samuel, Clara en Hartog Vredenburg, Elsa, Eva, Maria en Mordechai Winter. Alexander Winter stierf in Schoppenitz, Israël en Izaak van Gelder, Mietje Lowenstein en Marie van Gelder-Polak, die in 1942 nog in Voorst woonden, werden ook gedeporteerd en kwamen om in concentratiekampen.

In oktober 1942 werden de in Voorst geboren kinderen, Roosje, Meyer en Arnold de Jonge vanuit Deventer gedeporteerd en in Auschwitz vermoord. Valk van Spiegel, geboren in 1892 in Voorst – een verzetsstrijder van gemengd huwelijk – werd één dag voor de bevrijding van Deventer, samen met tien andere gevangenen, op zondag 8 april 1945 door de Duitsers doodgeschoten op de Oxerhof nabij Colmschate.

Het dreunen van de kanonnen van de oprukkende Canadezen was al hoorbaar. Hun lichamen werden die avond gevonden door de inmiddels gearriveerde bevrijdende troepen. Slechts één overlevende man keerde na de oorlog terug naar Voorst.

Bronnen:

Hans Kooger – 'Het Oude Volk', pagina's 270-280 Uitgegeven door 'Staring Instituut'/Mr. H.J. Steenbergstichting', Doetinchem, 2001 (enigszins herzien) Met toestemming van de auteur. 63 door

de auteur gebruikte bronnen en onderzoeksreferenties zijn gespecificeerd op pagina 280-281 van de bron. (beschikbaar in de genealogische bibliotheek: Indexnr. 8528 Locatiecode D132) Sjoerd Laansma – ‘De Joodse Gemeente te Zutphen’, Walburg Pers, Zutphen, 1977 (beschikbaar in de genealogische bibliotheek: - Indexnr. 2778 Locatiecode D79) Uitgepakt en geredigeerd in het Nederlands: Bob Engelsman & Berrie Asscher Nederlands beoordeeld: Trudi Asscher & Ben Noach Vertaald in het Engels: Nina Mayer Eindredactie van de Engelse versie: Trudi Asscher